

3.3.2.3. Jednopierwiastkowe aniony fluorowców

Rdzenie fluorowców wiążąc 8 elektronów tworzą, stabilne w związkach chemicznych, jednordzeniowe aniony X^- . Ujemny ładunek tych drobin sprawia, że mogą one tworzyć szeregi bardziej złożonych połączeń z drobinami dwufluorowców o zerowym bilansie ładunku. Poznane dotychczas aniony fluorowców zostały zestawione w układzie klasyfikacyjnym (e_v - n) na rys. 93.

Wszystkie aniony fluorowców zalicza się do dwóch szeregów o ogólnych wzorach:

X_n^- (gdzie $n = 3, 5, 7$ i 9) lub $\text{X}^- \cdot m\text{X}_2$ (gdzie $m = 1, 2, 3$ i 4)

X_n^{2-} (gdzie $n = 4, 8$ i 16) lub $2\text{X}^- \cdot m\text{X}_2$ (gdzie $m = 1, 3$ i 7)

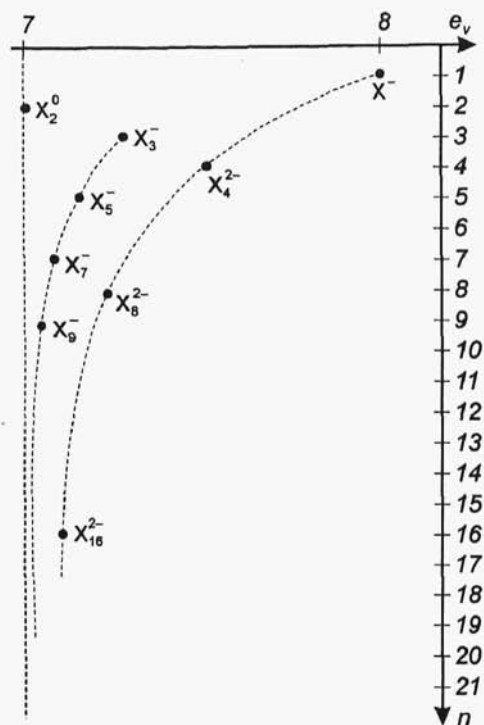
Gdy w I szeregu $n = 1$ lub $m = 0$, a w II $n = 2$ lub $m = 0$, wówczas pierwszym członem w obrębie szeregów jest anion X^- . Aniony I szeregu są złożone z anionu X^- i wzrastającej liczby związanych z nim drobin X_2 , stąd nieparzysta liczba rdzeni fluorowców w anionach. Natomiast drugi szereg jest zbudowany z dwóch anionów X^- i różnej liczby drobin X_2 , przez co poszczególne człony zawierają parzystą liczbę rdzeni.

Wielordzeniowe aniony tych szeregów mają średnie wartości e_v zawarte w przedziale $7 < e_v < 8$:

dla I szeregu: ${}_{7,33}\text{X}_3^-, {}_{7,2}\text{X}_5^-, {}_{7,14}\text{X}_7^-, {}_{7,11}\text{X}_9^-$

dla II szeregu: ${}_{7,5}\text{X}_4^{2-}, {}_{7,25}\text{X}_8^{2-}, {}_{7,125}\text{X}_{16}^{2-}$

Szeregi o takich wartościach e_v są charakterystyczne dla fluorowców (z wyłączeniem fluoru) i nieznane dla innych pierwiastków. Złożonych anionów nie tworzy jedynie fluor, również liczba i stabilność złożonych anionów chloru jest ograniczona, więcej tworzy ich brom, a najwięcej jod. Złożone aniony są stabilizowane w stałych związkach przez duże kationy o małym ładunku, są to najczęściej

n	F	Cl	Br	I
1	F^-	Cl^-	Br^-	I^-
2	F_2^0	Cl_2^0	Br_2^0	I_2^0
3		Cl_3^-	Br_3^-	I_3^-
4				I_4^{2-}
5				I_5^-
6				
7				I_7^-
8				I_8^-
9				I_9^-
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				I_{16}^{2-}

Rys. 93. Klasyfikacja anionów fluorowców

kationy potasowców (K^+ , Rb^+ i Cs^+), duże kationy amonowe NH_4^+ i amoniowe, np. $[N(CH_3)_4]^+$ lub inne typu $[N(R)_4]^+$, kationy kompleksowe z NH_3 , np. $[Cu(NH_3)_4]^{2+}$, $[Zn(NH_3)_4]^{2+}$, $[Pd(NH_3)_4]^{2+}$ lub kationy uwodnione, np. $[Mg(H_2O)_6]^{2+}$ i $[Al(H_2O)_6]^{3+}$.

Najstabilniejszymi anionami fluorowców są ośmioelektronowe aniony X^- : fluorkowe F^- , chlorkowe Cl^- , bromkowe Br^- i jodkowe I^- , trwałe w jonowych związkach stałych i w roztworach wodnych, jako niezależne elementy ich struktur. Wiązane zaś w stanach walencyjnych bardziej elektroujemnych pierwiastków wiązaniem kowalencyjnym stanowią ligandy w złożonych drobinach tworzących całe systemy połączeń: fluorowych, chlorowych, bromowych i jodowych. Aniony X^- , ze względu na różną budowę elektronową rdzeni, mają różne promienie jonowe, na ogół większe od promieni większości kationów. Standardowe uśrednione promienie anionów X^- wynoszą: 133 pm dla F^- , 181 pm dla Cl^- , 196 pm dla Br^- i 220 pm dla I^- . W prostych jonowych związkach stałych z kationami potasowców i wapniowców, w zależności od stosunku promieni i stechiometrii, są one otaczane różnymi liczbami kationów i wykazują różne liczby koordynacyjne w stosunku do swych partnerów.

W związkach o prostej stechiometrii AX z jednododatnimi kationami I grupy, aniony X^- osiągają duże liczby koordynacyjne (6 lub 8), takie same jak kationy (patrz tabl. 19), z możliwością ich zmian pod wysokim ciśnieniem lub w niskiej temperaturze w polimorficznych odmianach związków. W związkach o stechiometrii AX_2 z kationami wapniowców następuje zmniejszenie liczb koordynacyjnych anionów do wartości 4 i 3, które są o połowę mniejsze od liczb koordynacyjnych kationów (tabl. 24). W roztworach wodnych aniony X^- istnieją jako uwodnione niezależne ich elementy.

Oddziaływania anionów X^- z elektroobojętnymi drobinami dwufluorowców X_2 , w roztworach wodnych lub w innych rozpuszczalnikach, prowadzą do tworzenia się złożonych wielordzeniowych anionów, głównie bromu i jodu.

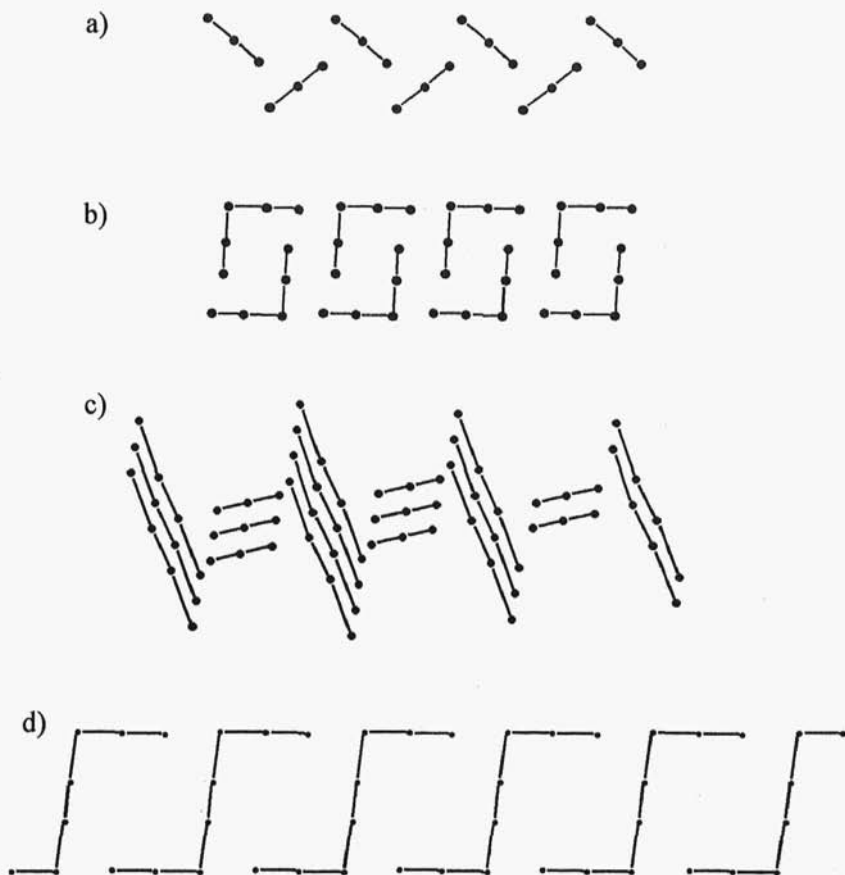
Z wymienionej I serii anionów X_n^- , najprostsze są: mało stabilny Cl_3^- oraz stabilne Br_3^- i I_3^- , otrzymane w wielu solach, np. $[NEt_4]Cl_3$, $CsBr_3$, CsI_3 , $KI_3 \cdot H_2O$, NH_4I_3 , $[Cu(NH_3)_4][I_3]_2$ itp. Aniony X_3^- mają budowę liniową lub prawie liniową (kąt waha się w granicach 176–180°) i różne odległości $X-X-X$. W solach

z prostymi kationami (Rb^+ , Cs^+ , NH_4^+) i dużymi kationami amoniowymi, odległości w anionach X_3^- są na ogół asymetryczne. W anionie jest wydzielona cząsteczka X_2 i anion X^- . Na przykład w trójbromku cezu odległości w anionie Br_3^- wynoszą 244 pm i 270 pm, co daje różnice w stosunku do wiązań pojedynczych w Br_2 wynoszące 17 i 43 pm, w trójjodku cezu odległości w anionie I_3^- wynoszą 284 i 304 pm, co daje odpowiednio różnice 12 i 32 pm, w stosunku do wiązań w krystalicznym I_2 . W solach z kationami kompleksowymi lub uwodnionymi aniony te są na ogół symetryczne, np. w $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_4][\text{I}_3]_2$ odległości I-I-I wynoszą 294 pm, w $\text{KI}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$ 293 pm, lecz nie jest to regułą, gdyż w $[\text{Zn}(\text{NH}_3)_4][\text{I}_3]_2$ układ anionu I_3^- jest asymetryczny z odległościami 287 i 300 pm. Różnice strukturalne w budowie anionów X_3^- przypisuje się oddziaływaniom na krańcowe rdzenie anionów ich otoczenia w kryształach. Obecności jonów I_3^- oraz I_3^+ powstających w wyniku autodysocjacji ciekłego dwujodu przypisuje się jego przewodnictwo w fazie ciekłej.

Również prostą budowę ma pierwszy, złożony anion I_4^{2-} z szeregu X_n^{2-} , do którego należą jedynie drobiny jodu. W soli $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_6][\text{I}_4]$ anion I_4^{2-} ma liniową budowę z odległościami I-I-I, wynoszącymi kolejno 334, 280 i 334 pm. Jest to więc układ, w którym cząsteczka I_2 wiąże liniowo dwa aniony I^- .

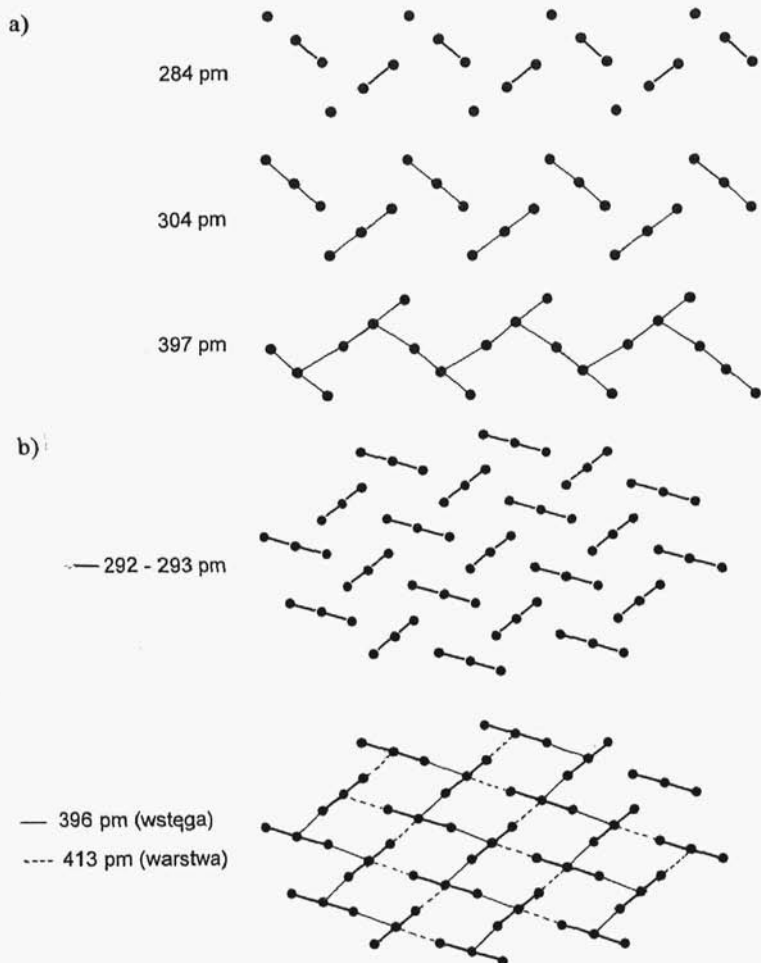
Bardziej złożone aniony obu szeregów, które są znane tylko dla jodu (I_5^- , I_7^- i I_9^- oraz I_8^{2-} i I_{16}^{2-}) mają zapis wzorów oddający jedynie stechiometrię arbitralnie wyróżnionych elementów strukturalnych podsięci anionowych. W rzeczywistości te podsięci anionowe (jak również część anionów I_3^- i I_4^{2-} omówionych wcześniej), mają bardziej złożoną hierarchiczną budowę, której opis zależy od przyjętego zasięgu oddziaływań w strukturze podsięci anionowej. Na ogół większość anionów poliodkowych tworzy struktury łańcuchowe, wstęgowe i warstwowe. Do zdefiniowania podstawowych jednostek anionowych przyjmuje się układy rdzeni jodu, w których oddziaływania mieszczą się w granicach od 272 pm (w krystalicznym dwujodzie) do 350 pm (najmniejsza odległość międzycząsteczkowa w warstwie krystalicznego dwujodu). Struktury anionów wielojodkowych pokazano na rys. 94.

Jednak w strukturze dwujodu występują dalsze oddziaływania międzycząsteczkowe w odległościach 397 pm i oddziaływania typu van der

Rys. 94. Struktury anionów wielojodkowych: a) I_3^- w CsI_3 , b) I_5^- w $Ca(I_5)_2 \cdot 7H_2O$, c) I_4^{2-} w $Cu(NH_3)_6I_3I_4$, d) I_8^{2-} w $MgI_8 \cdot 6H_2O$

Waals, międzywarstwowe, w odległościach 427 pm. Uwzględnienie dalszych oddziaływań prowadzi do wydzielenia bardziej rozbudowanych jednostek będących niewielkimi wielokrotnościami podstawowych lub polianionami o budowie łańcuchowej, wstęgowej czy warstwowej. Kilka typów oddziaływań dalszego zasięgu dla CsI_3 i $KI_3 \cdot H_2O$ pokazano na rys. 95. Zestawienie elementów strukturalnych tworzących się w strukturach soli jodu w zależności od odległości oddziaływań podano w tabl. 31.

Rys. 95. Budowa podsieci anionowych w: a) CsI_3 , b) $\text{KI}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$

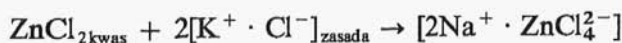
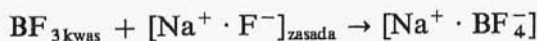
Na właściwości chemiczne złożonych anionów fluorowców składają się właściwości ich elementów budowy, czyli drobin dwufluorowców X_2 (które zostały omówione w poprzednim paragrafie) oraz anionów X^- .

Ośmioelektronowe aniony fluorowców (F^- , Cl^- , Br^- , I^-), będąc elementem definicyjnym reakcji kwasowo-zasadowych, nadają związkom cechy zasad np.:

Tablica 31

Komplikacja struktur anionowych podsięci wielojednkowych w zależności od odległości oddziaływań międzyczeniowych

Związek	Odległości międzyczeniowe w strukturach [pm]				
	wyspowe		łańcuchowe	warstwowe	przestrzenne
I_2	(I_2) 272			(I_2) _n 349, 391 – 397	(I_2) _n 427
CsI_3	(I_2) 284	$[I_3^- = (I_2 + I^-)]$ 304	(I_3^-) _n 397, 416		
RbI_3	(I_2) 283	$[I_3^- = (I_2 + I^-)]$ 305	(I_3^-) _n 392, 412		
$KI_3 \cdot H_2O$		(I_3^-) _{sym.} 293	(I_3^-) _n 396	(I_3^-) _n 413	
Cs_2I_8	(I_2) 283	$[I_3^- = (I_2 + I^-)]$ 300		(I_3^{2-}) _n 392, 412, 415	
$[Cu(NH_3)_4](I_3)_2]$		(I_3^-) _{sym.} 294	(I_3^-) _n 406	(I_3^-) _n 416	
$[Zn(NH_3)_4](I_3)_2]$	(I_2) 287	$[I_3^- = (I_2 + I^-)]$ 300	(I_3^-) _n 405	(I_3^-) _n 417	
$[Cu(NH_3)_6](I_3)_2]$	(I_2) 280				
$Cu(NH_3)_4I_4$	(I_2) 280		$[I_4^{2-} = (I_2 + 2I^-)]$ 334		

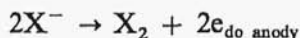

Również same aniony mają cechy zasad względem kationów wodorowych. Wiążą je tworząc lotne fluorowcowodory HX. W reakcjach z silnym donorem kationów wodorowych, np. kwasem siarkowym(VI), aniony fluorowców w solach jonowych reagują jak zasady:

W roztworach wodnych aniony fluorowców nie ulegają hydrolizie. W niewielkim stopniu hydrolizują jedynie aniony fluorkowe ($\text{pK}_{\text{hydrolizy}} = 10,8$). Właściwości zasadowe anionów fluorkowych uzewnętrzniają się również w ich zdolności do tworzenia mocnych wiązań wodorowych. Aniony fluorkowe tworzą, w środowisku kwaśnym, wodorooaniony o ogólnym wzorze $[\text{H}_n\text{F}_{n+1}^-]$, trwałe w roztworach wodnych oraz w stałych solach, m.in. znane są sole potasu z wodorooanionami: HF_2^- , H_2F_3^- , H_3F_4^- , H_4F_5^- . Pozostałe aniony fluorowców nie tworzą tego typu soli.

Aniony X^- wykazują również zróżnicowane właściwości redukujące w reakcjach, w których są jedynie donorami elektronów. Reakcjom takim ulegają m.in. w procesach utleniania anodowego do dwu-fluorowców

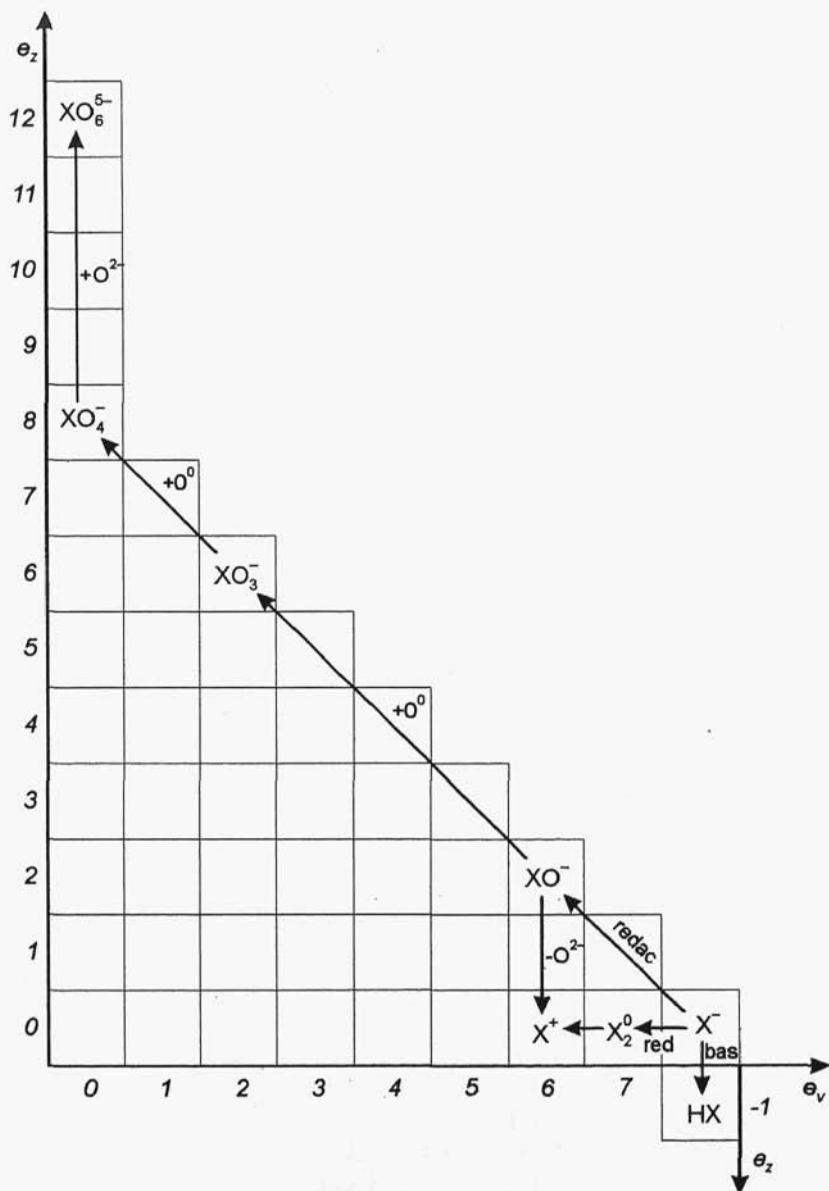

Zróżnicowanie to ukazują potencjały normalne układów $\text{X}_2 \rightleftharpoons 2\text{X}^-$ podane w tabl. 29. Najsłabsze właściwości redukujące mają aniony fluorkowe, najsilniejsze zaś jodkowe. Właściwości redukujące anionów X^- w stosunku do kationów wodorowych są zróżnicowane. Znajduje to wyraz w wewnętrzcząsteczkowych reakcjach rozkładu fluorowcowodorów

oraz odzwierciedla się w entalpiach tworzenia i entalpiach swobodnych fluorowcowodorów.

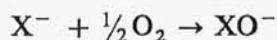

Rys. 96. Schemat klasyfikacyjny przekształceń anionów fluorowców X^- jako określonych reagentów

$\begin{array}{c} \text{HX}_{\text{gaz}} \\ \text{Entalpia} \end{array}$	HF	HCl	HBr	HI
ΔH^0 [kJ · mol ⁻¹]	-271	-92	-36	+24
ΔG^0 [kJ · mol ⁻¹]	-273	-95	-63	-1

Jodowodór jest już związkiem niestabilnym powyżej temperatury pokojowej.

W reakcjach z silnymi reagentami typu oxbas (F₂, O₂) aniony fluorowców (z wyjątkiem F⁻) reagują jako reagenty redac, z wyraźną asymetrią składowych red i ac, gdyż właściwości redukujące rosną w szeregu Cl⁻ < Br⁻ < I⁻, natomiast właściwości kwasowe rdzeni X po oddaniu części elektronów rosną odwrotnie I⁻ < Br⁻ < Cl⁻. Pierwszym etapem reakcji jonów X⁻ z O₂ jest tworzenie jonów XO⁻

które dalej, w zależności od warunków reakcji oraz rodzaju kationów, prowadzą do różnych produktów końcowych utleniania. Aniony X⁻ w solach z kationami Na⁺–Cs⁺ pod normalnym ciśnieniem nie ulegają utlenieniu przez O₂, pod zwiększonym ciśnieniem zaś tworzą aniony XO₃⁻. Aniony Cl⁻ i Br⁻ w chlorkach i bromkach z bardziej kwasowymi kationami, utleniają się do dwufluorowców z wydzielaniem tlenu metalu, a jodki (np. LiI, BaI₂, SrI₂, CaI₂) utleniają się do dwujodu i anionów IO₆⁵⁻. Dopiero jodki z silnie kwasowymi kationami (np. ZnI₂, AlI₃) utleniają się do dwujodu i tlenków metali. Klasyfikacyjny schemat przekształceń anionów X⁻ pokazano na rys. 96.

3.3.2.4. Jednopierwiastkowe kationy fluorowców

W wyniku utleniania drobin dwufluorowców (z wyjątkiem oczywiście F₂⁰) w silnie kwaśnych, niewodnych rozpuszczalnikach, takich jak HSO₃F lub w tzw. „superkwasie”, będącym mieszaniną HSO₃F–SbF₅–3SO₃, za pomocą takich utleniaczy, jak S₂O₆F₂, AsF₅ i Sb₃F₇, otrzymuje się związki, w których występują wielordzeniowe kationy fluorowców, stabilizowane za pomocą anionów typu AsF₆⁻, SO₃F⁻, Sb₃F₁₁⁻, Sb₃O₁₆⁻. Na rysunku 97 przedstawiono poznane dotychczas kationy fluorowców w układzie klasyfikacyjnym *e_v-n*.